

**ДО ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ
В УКРАЇНСЬКИХ ГІМНАЗІЯХ ГАЛИЧИНИ
В СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Дослідження історичного минулого – це своєрідний діалог між минулим і сучасним. У такому діалозі визначається сутність історико-педагогічної праці, яка в першу чергу детермінується потребами сучасності, а головне, за допомогою знань про минуле висуваються найважливіші історичні проблеми сьогодення.

У сучасних нормативних та законодавчих документах про освіту поставлено завдання – забезпечити спрямованість на вивчення історії розвитку навчання в українських школах у ретроспективному плані. Це забезпечить її невіддільність від національного ґрунту, органічне поєднання з національною історією й народними традиціями, осмислення історичних фактів, подій та явищ. Відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку, широкого значення етнічної історії та етногенезу українців, формування поваги до історії рідного народу, наповнення змісту культурно-історичними надбаннями українського народу сприятиме національному підходу до наукового розв'язання історико-методичних проблем у методиці їхнього викладання.

Знання з минулого історії розвитку методики вчать бути об'єктивним, правильно оцінювати думки, що функціонують у літературі. Вони допомагають усвідомлювати, що багато з того, що приймається тим чи іншим дослідником за своє нове, оригінальне творіння, давно вже існувало раніше і робилося часом чи намічалось ще вірніше і краще, ніж сьогодні, чи, навпаки, визнане неправильним, давно засуджене багаторічним досвідом.

Великого значення набуває питання становлення методики навчання історії в українських загальноосвітніх закладах Галичини. У її джерел стояли такі вчені, як П. Виноградов, А. Дістервег, А. Копистянський, Кригер, А. Нікольський та ін. [5; 7; 11].

Автор першого методичного посібника з історії А. Дістервег обґрунтував необхідність елементарного курсу історії в народних школах. Цей курс мав бути своєрідним за добором матеріалу і за формою викладу, достатньо пристосованим до віку і розвитку дітей [5, с. 24].

А. Копистянський уклав книгу оповідань з історії Австрійсько-Угорської держави в зв'язку з всесвітньою історією. В них розповідається про життя царів, князів, святих та про боротьбу за владу в країні [7, с. 4].

В елементарному курсі історії мають бути оповідання про відомі події, розповіді про історичні персоналії, можна подати деякі доповнення з

загальної історії. Замість неусвідомленого бездумного заучування і переказування учнями тексту підручника, автор пропонує творчу розповідь учителя, вільну бесіду, широке застосування картин.

У період з 60-х років XIX ст. і до початку XX ст. відомі такі методисти, як Р. Віппер, А. Гартвінг, Я. Гуревич, М. Карєєв, А. Кролюницький, котрі працювали в галузі методики викладання історії [1; 2; 3; 6; 8].

Шляхом теоретичних розробок і практичної реалізації почала створюватися методика навчання історії в галицьких українських школах. Вона розкривалася в програмах, методичних порадах, підручниках. Почали з'являтися публікації в педагогічних україно- та польськомовних часописах («Muzeum» («Музей», 1885–1939), «Szkoła» («Школа», 1868–1939), «Rodzina i Szkoła» («Родина і школа», 1896–1913), «Шкільний часопис» (1880–1889), «Учитель» (1889–1914), «Шлях навчання та виховання» (1927–1939), «Методика і шкільна практика» (1921–1939) з проблем навчання історії та суспільствознавчих дисциплін, авторами яких були Т. Біленький, Г. Врецьона, М. Галущинський, В. Залужний, С. Ковалів, Я. Кузьмів, М. Куцій, Т. Лопушанський, М. Макух, І. Мацюк, Р. Моленда, М. Надпрутянський, М. Рамултова, С. Русова, С. Сірополко, К. Чайківський, В. Черномаз, І. Юцишин та ін.

Розв'язання проблеми розвитку методики навчання історії в україномовних школах Галичини у другій половині XIX – початку XX століття базується на дослідженнях історії педагогіки, зокрема реформаторської, основних положеннях теорії навчання і виховання. Це праці М. Кугутяка, С. Сірополка, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та ін. [9; 12; 15; 18].

Сучасний стан розв'язку обстежуваної проблеми представлений роботами І. Курляк, О. Пометун, В. Стинської, М. Рапаєвої та ін. [10; 13; 14; 17]. Найбільш широко і повно висвітлила у низці праць історико-культурний процес становлення і зміст методики шкільної історичної освіти та вивчення історії у загальноосвітній школі в другій половині XIX – поч. XX ст. у світовому контексті О. Пометун [13]. І. Курляк досліджувала проблему розвитку класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша третина XX століття) на прикладі діяльності класичних гімназій в Галичині [10]. В. Стинська проаналізувала систему шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.) [17]. М. Рапаєва дослідила методи навчання історії у школах України досліджуваного періоду [14].

Реферування та аналіз педагогічних та історико-методичних джерел показав, що проблема становлення методики викладання історії в українських школах Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. залишається цілісно не розглянутою. Потрібно її висвітлити з урахуванням досвіду навчання історії в українській західній діаспорі, а також у контексті ідей світової реформаторської педагогіки кінця XIX – початку

XX ст.

Отже, аналіз історико-методичних джерел засвідчує, що є потреба проаналізувати процес розвитку методики навчання історії в українських школах Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. та виявити можливості творчого використання цього досвіду в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- з'ясувати історико-культурні обставини розвитку освіти в Галичині у другій половині XIX ст. – 30-х роках XX ст.;
- обґрунтувати становлення методики навчання історії в українських школах Галичини.

Опрацювання історико-методичних джерел з досліджуваної проблеми показало, що 1772 року, внаслідок першого поділу Польщі, Австрія окупувала Львів [9; 10; 12; 15; 18]. Місто стало адміністративним центром новоутвореної австрійської провінції – так званого «королівства Галиції і Лодомерії», до якого, крім українських, увійшла частина польських земель. З того часу за українською частиною краю закріпилася назва Східна Галичина [18, с. 37].

До початку 60-х років XIX ст. більшість шкіл Галичини були однокласними, де історія не викладалася. А шкіл підвищеного рівня (сільських, двокласних училищ, міських училищ) було небагато.

1874 року у Львові була відкрита українська гімназія, до якої мали доступ діти заможних верств населення, переважно міської і сільської буржуазії [9, с. 19].

Пізніше в Галичині почали своє існування українські 8-річні класичні гімназії (2 у Львові, по 1 у Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станіславі (тепер Івано-Франківськ)) і паралельні українські класи в польських гімназіях у Бережанах і Стрию [9, с. 128].

У цих гімназіях викладалися різні навчальні предмети, серед яких історія займала одне із провідних місць [10, с. 134]. Навчання історії здійснювалося за програмами та перекладеними з німецької мови підручниками у гімназійних класах [16, с. 38].

Оскільки середню освіту в Галичині було представлено гімназіями, то в 1872 році вводиться епізодичний курс загальної історії, починаючи з 3 класу. 1890 року цей курс було замінено елементарним курсом історії, а з 4-го класу розпочинався систематичний курс загальної історії [16, с. 39].

Згідно з навчальним планом у кожному класі відводилося по 2 год. на історію і 1 або 2 год. на географію, оскільки з особливою наполегливістю висувалися вимоги щодо взаємозв'язку історії і географії в гімназіях. В процесі викладання географії повинна бути звернена увага на історичну місцевість. Учитель історії, крім загального географічного нариса кожної країни, до зображення яких він переходить під час викладу матеріалу, має показати вплив природи на культуру народу, історія якого

вивчалася, повинен детально ознайомлювати учнів з місцевістю, яка є спектром важливих подій. Методика рекомендує для учнів малювання історичних та географічних карт. Вказується також на значення порівнянь політичної карти періоду, який розглядається з сучасним періодом країни чи частини світу [6; 8].

Однак, як зазначає зарубіжний дослідник історії австрійського періоду Р. Віппер, для австрійських гімназій ці розумні вказівки можуть, на жаль, безслідно пропасти в зв'язку з тим, що географія і без того не користувалася в цих навчальних закладах увагою, а тепер зовсім викинута з курсів старших класів [2, с. 123].

До нової програми з історії, яка вийшла друком 1891 року XIX ст., подається інструкція, стосовно якої розроблено рекомендації для учнів і вчителів з метою вивчення ними історії [19, с. 160]. У них зазначається, що учні мають читати відповідні джерела з історії різного періоду. Пропонується не завантажувати учнів будь-якою проблемою під час ознайомлення їх з історичними постатями. Однак учитель під час повторення курсу історії в кожному класі, а особливо у восьмому, має навчити школярів користуватися висновками після читання підручників. Якщо раніше історія вивчалася через міфи, перекази, оповідання, то в подальших вказівках інструкція наполягає на тому, щоб учитель чітко диференціював міф, оповідання та історію [19, с. 162], роз'яснивши разом з тим історичне значення міфу і розглядавши історію як процес.

Згідно з новою програмою у курсі нової історії вносяться зміни порівняно з викладанням у молодших класах, де історія була поставлена в центр уваги. У зв'язку з тим, що у вищих класах були інші завдання викладання історії, вважається необхідним розподіл двох елементів (вітчизняної і загальної історії), оскільки вчитель повинен мати більшу свободу у виборі та класифікації матеріалу. Для того, щоб показати закони історичного розвитку, не потрібно мати зовнішнього, об'єднувального елемента. Для кожної окремої епохи потрібно висунути на перший план ту державу, яка найважливіша в даний момент за своїм культурним значенням [19, с. 163].

У рекомендаціях до програми пропонується вчителям не «гнатися за повнотою в усіх розділах (частинах) історії, а брати всюди переважно типові» [20, с. 16]. Лише орієнтовно і загальними штрихами окреслює інструкція позиції, характер групування історичного матеріалу, які бажано було б рекомендувати вчителеві. Учень повинен головним чином одержати чітке поняття про хід релігійних рухів, про те, як у великих суспільних переворотках узгоджуються та поєднуються релігійні, політичні і соціальні елементи, про те, як виникають і закріплюються основи законної свободи тощо.

Разом з тим, в інструкції до програми подаються лише загальні поради щодо вивчення історичних процесів у гімназійних класах, оскільки

її автори відзначають, що учителям надається широке поле діяльності та самостійності для різноманітних комбінацій та поєднання матеріалу. Як бачимо, навчальні програми з історії, крім матеріалу для вивчення в гімназійних класах, включали також методичні поради вчителеві.

Отже, становлення методики викладання історії в українських школах Галичини здійснювалося поступово, по мірі введення навчального предмета «історія» в українські гімназії, якими була представлена середня освіта цього краю. Методика висвітлює зміст, добір форм та методів навчання дітей на основі відібраного історичного матеріалу середини XIX – поч. XX ст. Орієнтовно, як зазначають дослідники, з 60-х років XIX ст. до 1918 року навчання історії відбувалося за програмами, в яких була вміщена інструкція для вчителів і учнів. У ній розглядався обсяг історичного матеріалу за класами та пропонувалася методика його вивчення. Як бачимо, ці програми є актуальними і для нинішніх загальноосвітніх шкіл, тому що вивчення історичного матеріалу має відбуватися в процесі, а не схематично та стало, як це було раніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виппер Р. Лекции по истории Греции / Роман Виппер. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – 345 с.
2. Випперъ Р. О преподавании истории въ Австрійськихъ гимназіяхъ / Роман Випперъ // Русская школа. – 1891. – № 11. – С. 120–131.
3. Виппер Р. Очерки по истории римской империи (окончание). Рим и раннее христианство : избр. соч. в II т. / Роман Виппер. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – 479 с.
4. Гавришук М. Методика науки в школі народній. Наука наглядна / М. Гавришук. – Чернівці, 1900.
5. Дистервег А. Ф. Избранные педагогические сочинения / А. Ф. Дистервег ; под общей ред. Е. Н. Медынского. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
6. Кареевъ Н. О преподавании истории въ средней школе / Н. Кареевъ // Николай Кареевъ // Русская школа. – 1899. – № 10. – С. 193–216.
7. Копистянський А. Оповідання з історії Австрійсько-Угорської держави в звязи з всесвітньою історією / А. Копистянський. – Коломия: Галицка накладна Якова Оренштайна, 1914. – 207 с.
8. Кролюницький А. В. Опыт методики элементарного курса истории. С прил. программы курса, хрестоматии из статей разных авторов и библиографических списков кн., карт и картин, относящихся к курсу истории / А. Кролюницький. – СПб : Издание акц. общ. печ. дела «Издатель» (Паровая скоропечатня Я. И. Либермана), 1899. – 377 с.
9. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 195 с.
10. Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині: (1864–1918) /

- Ірена Курляк. – Львів, 1997. – 222 с.
11. Методика истории по Кригеру / сост. П. Виноградов, Н. Никольский. – М. : Издание Типографии А. А. Карцева, 1885. – 176 с.
  12. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навч. пос. / О. В. Сухомлинська та ін. ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
  13. Пометун Е. И. Школьное историческое образование в Украине: пути развития и проблемы / Е. И. Пометун ; под ред. члена-кор. Г. П. Шевченко. – Луганск : Изд. Восточноукраинского гос. ун-та, 1995. – 200 с.
  14. Рапаєва М. В. Методи навчання історії у вітчизняній школі другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / М. В. Рапаєва. – К., 2007. – 205 с.
  15. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – Львів : Афіша, 2001. – 664 с.
  16. Sprawozdanie dyrektora c.k. gimnazji akademickiej u Lwowi za rok szkolny 1891/92 / Накладом фонду наукового. – У Львові, 1892. – 46 с.
  17. Стинська В. В. Система шкільництва в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника / В. В. Стинська. – Івано-Франківськ, 2004.
  18. Ступарик Б. Національна школа: Витоки становлення : навчально-методичний посібник / Богдан Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
  19. Хроника. Новые учебные планы для классических гимназий // Вестник воспитания : научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / издаваемый под ред. д-ра Е. А. Покровскага. – М. : Типография М. Г. Волчанинова, 1890. – № 7. – С. 160–165.
  20. Sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazyum akademickiego Na rok szkolny 1875/76. – Lwow. Z drukarni Towarzystwa imienia Szewczenki / pod zarzadem Fr. Saraickiego, 1876. – 47 с.